СИСТЕМА ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Тетяна НЕСТЕРЕНКО (Кіровоград)

Статтю присвячено вивченню модального значення волевиявлення на рівні художнього тексту. Проаналізовано внутрішньотекстові реалізації та засоби вираження волевиявлення у прозі В. Винниченка.

Ключові слова: модальність, модальне значення, волевиявлення, засоби вираження волевиявлення, інфінітив.

This article is devoted to the studying of the modal meaning of imperative at the level of the authors texts. The interior realizations and imperative expression methods in V. Vynnytchenko prose are analyzed.

Key words: modality, modal meaning, imperative, imperative expression methods, infinitive.

У процесі мовлення людина неминуче виражає не лише об'єктивний зміст думки, а й саму себе. Сфера словесно-художньої творчості в своєму мистецькому синтезі нероздільно поєднує об'єктивно-зображальні та суб'єктивно-виражальні чинники. Оскільки саме в художньому творі найбільш яскраво виявляється суб'єктивна природа людського мислення, то джерелом лінгвістичного аналізу в статті обрано прозові твори Володимира Винниченка.

Письменник, політик, громадський діяч, визначна постать в історії суспільного і культурного життя України, в мовно-літературний процес В. Винниченко увійшов як новатор. Порвавши традицією українського побутового етнографізму, він створив складнішу художню модель світу, яка увібрала в себе просторово-часові координати. В. Винниченко першим утвердив в українській літературі неореалізм, який на початку XX ст. зближувався з модернізмом. Тривалий час цей письменник і його творчість були під забороною в Україні, його ім'я замовчувалося або пов'язувалося з іменами "ворогів народу", "українських буржуазних націоналістів". Унаслідок цього твори не друкували в материковій Україні і не використовували як ілюстративний матеріал у радянських словниках.

Витримуючи настанову про комплексність філологічної методології, приймаємо думку, що художня література визначається через її мову – як сфера дії інтенсіональної мови, котра описує можливий інтенсіональний світ [13, с. 441]. Отож, об'єктом нашого аналізу є мова прозових творів Володимира Винниченка.

В українському мовознавстві є дослідження, присвячені вивченню особливостей мови творів В. Винниченка, як-от: кандидатські дисертації Г. П. Лукаш «Ономастикон прозових творів В. Винниченка» (1997) та Л. О. Науменко «Мова ранніх творів Володимира Винниченка» (2003). Окремим проблемам його творчості присвячені статті В. М. Русанівського, Н. П. Плющ, Н. Г. Сидяченко, Л. І. Шевченко, Л. П. Дідківської, О. В. Болюх та ін. Проте на сьогодні все ще актуальною залишається потреба схарактеризувати мовну особистість В. Винниченка як представника

українського прозового модернізму, дати об'єктивне обґрунтування неадекватно оцінюваній мовностилістичній манері митця, виявити мовні особливості його індивідуального стилю, поглибити уявлення про його творчу особистість, як представника екзистенційного спрямування.

Цілісність мистецького твору визначає емоційно-оцінне авторське ставлення до зображуваного. У пошуках мовних категорій, які забезпечують вираження оцінного ставлення мовця до висловленої думки, ми неминуче доходимо необхідності аналізу категорії модальності. Предметом аналізу в статті є мовні засоби реалізації ірреальних модальних значень волюнтативності. Граматична традиція, опираючись на концепцію В. В. Виноградова [5], розглядає термін модальність крізь призму *відношення* (рос. «отношение»), що породжує значні труднощі теоретичного характеру в зв'язку з деякою двозначністю слова «відношення». Воно має значення «взаємозв'язок» і «ставлення». Найкраще, на думку В. М. Ткачука, семантичну домінанту функціонально-семантичної категорії модальності окреслює слово «*оцінка*»: мовець оцінює зміст речення та, виражаючи його у висловленні, вказує слухачеві на те, приміром, що це висловлення не відображає реальний стан речей, а передає модельовану дійсність, наявну в психіці мовця, тобто, підкреслює гіпотетичність чи ірреальність, необхідність чи можливість, волюнтативність та ін. [15, с. 48].

Перспективним видається проаналізувати внутрішньотекстові реалізації та формальні засоби вираження волевиявлення у прозі В. Винниченка у світлі функціонально-семантичних полів (ФСП). Це й стало метою нашої розвідки. Теорія функціонально-семантичних полів дозволяє поглянути на мову як на складну побудову, яка зазнає перманентних змін, еволюціонує, водночас зберігаючи певну ієрархію компонентів, комплексний характер. На питання функціонально-семантичної граматики в сучасній лінгвістиці звернули увагу О. В. Бондарко, І. Р. Вихованець, М. В. Всеволодова, В. Н. Ярцева та ін. О.О. Сальникова визначає основні особливості конституентів ФСП: 1) наявність у мовних засобах, які входять до певного угрупування, спільних інваріантних семантичних функцій; 2) взаємодія однорядних та нерівнорядних елементів (граматичних, лексичних, синтаксичних, фонетичних); 3) структура, в якій визначальну функцію мають такі ознаки: а) членування «центр (ядро) – периферія»; б) поступові переходи між компонентами відповідної групи та іншими угрупованнями; в) часткові перетини та «спільні сегменти» [10, с. 51].

ФСП волевиявлення може передавати кілька відтінків значення ірреальності – пораду, наказ, бажання – і здійснює це через систему різнорядних елементів: фонетичних, лексичних, граматичних. Інтонація як фонетичний засіб, що слугує виявленню модусних значень, висловлення відіграє вирішальну роль у формуванні значень ірреальної модальності:

специфічний різновид «дійової» інтонації в особливим чином оформлених конструкціях перетворюється на імперативну, наказову, волюнтативну.

Інтонація впливає на інвентар граматичних засобів, зокрема синтаксичні характеристики конструкцій волевиявлення за комунікативною настановою є спонукальними реченнями, за емоційним забарвленням у більшості своїй окличними. Основним морфологічним засобом вираження волевиявлення є дієслово у формі імператива, яке може передавати широкий інвентар відтінків значення ірреальності. На периферії знаходяться інші дієслівні форми – інфінітив та індикатив, що передають лише одне з волюнтативних значень, і набувають вони цього значення завдяки інтонації спонукання. Морфологічні показники підкріплюються особливою односкладною з головним компонентом присудкового типу структурою речень з семантикою волюнтативності. Крім граматичних засобів, існує ряд лексичних виразників волевиявлення – це дієслова відповідної семантики, слова категорії стану, прислівники, частки й вигуки й фразеологічні вирази. Залежно від рівня лексичної одиниці, вони або закріплюють семантику волевиявлення, сконцентровану в матеріально виражених або нульових у випадку неповних речень граматичних показниках (частки, прислівники, фразеологічні звороти, вигуки), або самі стають організаційним центром волюнтативності (дієслова, категорія стану).

Розгляньмо детальніше систему засобів вираження волевиявлення у прозі В. Винниченка, яка виявляє у своїй структурі принцип функціонально-семантичного поля, що складається з ядра, приядерної зони та периферії. Інтонацію вважаємо «надрівневим», «над'ядерним» засобом.

Граматикалізоване ядро функціонально-семантичної категорії модальності становить категорія способу дієслова, зокрема грамема наказового способу (імператив). Категорія способу як граматична опозиція модальних дієслівних форм функціонує там, де має місце повідомлення, адресоване комусь, де відображено мовне спілкування. Тому найбільше дієслів у формі наказового способу в оповіданнях В. Винниченка міститься в діалогах. Так, відтворюючи телефонну розмову в романі «Записки кирпатого Мефістофеля», автор уживає цілий ряд форм наказового способу:

– *Але хоч приблизно ж* ***скажіть****, у чім річ!*

– *Варваро Федорівно, кожна хвилина дорога. Я вам сказав, уся його кар'єра залежить від цього. Довідаєтесь сьогодня ж, я думаю. А зараз* ***присилайте*** *його до мене!*

Декілька хвилин мовчання.

– *Добре!* ***Підождіть*** *хвилинку! (303).*

В оповіданні «Федько-халамидник», описуючи ситуацію небезпеки, В. Винниченко створює градаційні ряди імперативів:

– *Та що він, сказився, паршивець! – закричали вже інші на березі. – Куди його потягла нечиста сила? Ей ти,* ***вертайся*** *сюди зараз!*

– *Ну,* ***дивіться*** *на цього одурілого хлопця!*

– *Та **біжіть**, **стягніть** його, сукиного сина! (90).*

Спостереження над імперативними формами, вжитими в подібних діалогах, дає нам можливість стверджувати, що вони є засобом не тільки волевиявлення, а й створення напруги, загострення, кульмінації в сюжетній канві художнього твору. Допоміжним засобом при цьому виступає інтонація – речення часто оформлені як окличні.

Інтонаційна оформленість імператива завжди функціональна, і в мові це єдиний із дієслівних способів, який отримує вираження в синтаксичній категорії комунікативної настанови – виражає комунікативну скерованість висловлення із значенням спонукання. Інтонація відіграє тут вирішальну роль, оскільки, за висловом В. В. Виноградова, поза інтонацією наказового способу не існує. Ті самі дієслівні форми, але без імперативної інтонації можуть бути лише граматичними «омонімами» наказового способу [5, с. 479]. Так, речення з оповідань В. Винниченка, де предикативним центром є дієслова наказового способу, за способом вираження дійсності усі без винятку є спонукальними: ***Іди** до кухні, **сиди** там (71); Тісніше **йдімо** (45); А як вискочить на нас, **ставаймо** зразу один до одного спиною (66).*

Семантичні й формальні особливості імператива дають підстави висловлювати припущення про його периферійність у дієслівній системі й наближення до вигуку [5, с. 479; 7, с. 95]. Зокрема, в мовознавчій літературі є думки про можливість виключити імператив із категорії способу і зарахувати його до вербоїдів разом з дієприкметником, дієприслівником та інфінітивом. І справді, імператив часто інтер'єктивується або наближається у складі фразеологізованого вислову до вигука: *Мені дуже треба. На мене чекають. **Прощайте**. (331); Хм! А що ж на ділі? Що? **Чорт його бери**! (330); **Слухайте**! А вас тут, здається, трохи не в женихи наставили (319); Тю, **бий його сила Божа**… **А диви**!.. (35); **Вибачайте**, я зайнятий (140).* Слід відзначити, що в такій функції імперативи, крім власне волюнтативного значення, служать засобом активізації уваги, виявом емоційної реакції на події, експресії.

В емоційно-вольовому мовленні на перший план висувається мовець. Ю. С. Степанов зазначає: «З погляду семіологічної граматики модальність за змістом не є ні суб'єктивною, ні об'єктивною, вона є категорією об'єктивно-відносною. Модальність є представлення дійсності з погляду суб'єкта мовлення – «я» мовця, але з точки зору об'єктивованої «раз і назавжди – для даного стану мови засобами самої мови» [12, с. 241-242]. Вольовий акт і наміри мовця передусім виражає імператив, але й звертання має подібні виражальні можливості. Коли ж в одній синтаксичній одиниці поєднується імператив і звертання, волевиявлення досягає максимального вияву. Проза В. Винниченка насичена такими конструкціями: ***Василю**!.. **Ходім** уже! Тю! Та **Василю**! – шарпала, штовхала, щипала Василя Катря (34); **Підтягни**, **Кіндрате**! Оттак. **Тягни**, **тягни**! (149); На! **Держи**, **товарищ** (150).*

В апеляції до слухача в спонуканні його до дії на перше місце виступає намір мовця, а роль слухача деактуалізується. Можливо, це стає однією з причин того, що значна кількість спонукальних конструкцій односкладні. Іншою причиною є те, що об'єкт спонукання названий у звертанні; по-третє, адресат волюнтативного наміру передається синтетично, особовою флексією імператива. Таким чином, наказовий спосіб як член граматичної опозиції модальних дієслівних форм функціонує там, де має місце повідомлення, адресоване комусь, тобто там, де існує мовне спілкування і функціональною одиницею такої комунікації є дієслово-присудок у структурі односкладного речення.

У сучасній лінгвістиці відсутня єдність у поглядах на визначення інвентаря імперативних форм. Проблема полягає в тому, що мовознавці розходяться в поглядах щодо дієслівних форм і конструкцій, які здатні виражати спонукання. Очевидно, аналіз імператива повинен виходити із визначення ядерної й периферійної його площин. До визначальних належить форма 2-ї особи, традиційно аналізована всіма дослідниками як імперативна. У прозі В. Винниченка вона частотніша, ніж інші імперативні форми. Мовець безпосередньо спрямовує свій спонукальний потенціал на співрозмовника: *Анукась,* ***посторонись*** *там! Украина летит! Ну, Кіндрат,* ***слушай*** *команду: рраз!... (150);* ***Не бійсь****, не впаду!* ***Давай****! (82);* ***Іди*** *спати Галю й* ***не кажи*** *дурниць (259)*; Але **слухайте**! *Хто вам казав, що ми слабші?(60);* ***Давайте*** *живо гроші (161);* ***Будьте*** *такі милостиві,* ***зжальтеся****! (142).*

Інші особові форми, вжиті в імперативній функції, не всіма мовознавцями зараховуються до наказового способу. По-перше, це синтетичні й аналітичні форми спільної дії або форми множини 1-ї особи типу *заспіваймо, давайте співати, давайте будемо співати*; по-друге, це аналітичні форми 3-ї особи однини та множини типу *хай/нехай заспіває, хай/нехай заспівають*. В україністиці їх зараховують до арсеналу імператива, зважаючи на те, що «тільки врахування синтетичних й аналітичних форм наказового способу дає можливість простежити всю різноманітність функціонально-семантичної парадигматики їх» [8, с. 96].

Периферійну площину особової парадигми наказового способу становить 1-а особа однини. У прозі В. Винниченка ця форма використовується досить рідко: *Ну, тепер* ***ходім****! Рішуче прошепотіла вона… (45);* ***Посидьмо*** *ще трохи… Гарно тут… (45); Здається, село там, за горбом.* ***Ходімте*** *(197);* ***Біжімо****! Швидче! Беріть мене за руки (196).* У таких конструкціях мовець, який віддає наказ, відчуває себе співучасником дії або певним чином інтимізується, наближається до особи, на яку спрямовано його власне волевиявлення.

Особливу увагу привертають конструкції з лексемою *давайте*, яка, власне, оформлена як форма 2-ї особи множини наказового способу, але семантично є недостатньою. Вживається *давайте*, як правило, з інфінітивом

чи формою майбутнього часу доконаного виду основного дієслова: *давайте співати, давайте будемо співати* (з дієсловом недоконаного виду) і *давайте заспіваємо* (з дієсловом доконаного виду). Традиційна граматика не зараховує ці форми до парадигми наказового способу. А. П. Загнітко називає їх аналітичними формами спільної дії і вказує на те, що проблематичність віднесення таких форм до наказового способу тонко відмітив О. В. Бондарко: ці форми можуть бути уведені в парадигму наказового способу, але не беззаперечно – за значенням ці форми є власне імперативними, формально ж вони не є рівноправними членами наказового способу [1,с. 139; 8, с. 96]. У прозі В. Винниченка таких конструкцій невелика кількість, і передають вони не стільки наказ, як бажання, просьбу: ***Давайте сядемо*** *й закриємо ноги. Ніби спочиваємо (43); Ану, давай, старий, об заклад: от* ***давай зав'яжемо*** *мені очі, заткнемо вуха, й підводь мені вашого брата і нашого (173).*

Значно частотніша форма 3-ї особи однини і множини: *Ну,* ***хай*** *нас* ***розстріляють****, що вам таке? (142);* ***Хай візьме*** *собі розрішення (130); Гроші* ***хай дає****… Бий його!.. (120)*. Специфіка форм 3-ї особи полягає в тому, що сфера впливу наказовості поширюється не тільки на особу-співрозмовника, а й на неживий предмет, чи абстрактне поняття: *Ну, й* ***нехай*** *собі* ***дме****. Хіба їй не все одно: чи дме, чи гріє, зручно чи не зручно (187); Ну грай же, грай. Воно так і слід,* ***хай плаче*** *твоє горе, а ти в його піснею …(32)*. «Тим самим в інтенсіональному художньому світі розширюється сфера 2-ї особи, волюнтативна модальність іррадіює не лише на актуального співрозмовника, а й на навколишні явища» [11, с. 216].

Отож, серед спонукальних конструкцій, дібраних із творів В. Винниченка, є ряд речень, які безпосередньо призначені для вираження волевиявлення. Цим реченням притаманні специфічні граматичні особливості – імперативні форми, які можуть передавати кілька відтінків значення ірреальності: пораду, наказ, бажання.

В інших спонукальних реченнях волевиявлення детермінується лексичним змістом та умовами мовленнєвого акту, тобто соціальними ролями учасників і конкретною ситуацією, за якої висловлення здійснюється, вони становлять приядерну зону волюнтативності. Сюди включаємо: 1) інфінітивні конструкції, підкріплені інтонацією волевиявлення; 2) лексичні реалізатори ірреальної модальності.

У випадках використання неозначеної форми роль інтонації виявляється вирішальною в формуванні семантики волюнтативності. Проте й у самому інфінітиві потенційно закладено імперативні відтінки. В. Виноградов пов'язував це з тенденцією відходу інфінітива у сферу вигуків, що зумовлено акцентуванням у семантиці інфінітива саме апелятивної, закличної функції мовленнєвого акту [4, с. 479, 490].

Як правило, інфінітив виступає головним (граматично й семантично незалежним) членом односкладних інфінітивних речень чи відповідних

частин складних речень: *Там низенький тинок.* ***Перелізти***. ***Бігти*** *зараз же до яру. Там* ***сховатись*** *(194); Забастовка! Годі! Забастовка!* ***Голосувати****!! (60); Ти як смієш лежати, корово?* ***Встать****! (170); А як не схоче сьогодні виплатити усім,* ***кидати*** *зараз же всім роботу… До одного! (107).* Порівняно з іншими типами односкладних речень, інфінітивні вирізняються значною експресією, на тлі якої виділяється семантика наказу, абсолютизації волевиявлення.

Волюнтативне значення інфінітива може одержувати контекстуальну підтримку з боку наказового способу. У творах В. Винниченка це, як правило, емоційно навантажені ситуації, де семантика представляє градаційний ряд: волевиявлення – бажання – наказ. Наприклад, як у повісті «На той бік»:

Але хоч би який-небудь вираз на подлому лиці, – чи сумніву, чи недовіри, – рівне, холодне, байдуже, як машкара!

– ***Покажіть*** *руки.*

Доктор здивовано, не розуміючи підвів брови: які руки, для чого?

– Руки ***показать****, кажу! Ну!*

… – Гм… Так. Тепер та ***хай покаже*** *(163).*

В. Русанівський зауважує, що інфінітивним конструкціям, порівняно з імперативними, притаманні в змістовому плані більший ступінь категоричності, а у формальному – безособовість, і зараховує їх до особливого способу «долженствования» [16, с. 98]

Лексичні реалізатори модальної семантики волевиявлення мають цілий ряд особливостей, які не дозволяють кваліфікувати їх як власне-ядерні компоненти ФСП, але у значенні яких закладена семантика волевиявлення: *треба, потрібно, слід*, *повинен, хотіти, бажати, мусити* та ін. Частотною в аналізованих творах є лексема *треба*, яка В. Виноградовим зараховується до категорії стану відзначається яскравою модальною семантикою необхідності, обов'язковості, повинності. У поєднанні з інфінітивом лексема *треба* становить граматичний центр безособового речення, в якому акцентовано зміст дії, (виражається інфінітивом) та значення волевиявлення (формується не на рівні граматичних засобів, а виявляється лексично). Виконавець дії, таким чином, залишається на рівні глибинної семантики, не виявляється експліцитно: *Не* ***треба*** *вже* ***бігти*** *(42);* ***Треба*** *обережно* ***йти*** *тепер (44); Губернатора* ***треба бачити*** *– недбало кидає вона й шукає очима вішалку, де могла б повісити своє пальто (105).*

На відміну від ядерних конструкцій волевиявлення, де функціональною одиницею комунікації є дієслово-присудок у структурі односкладного речення, речення з короткою формою предикативного прикметника *повинен* та дієсловом *мусити* за своєю структурою є двоскладними. Лексеми *повинен, мусити* вживаються разом з інфінітивом, який передає основну дію, але волюнтативного значення набувають тільки у формі 2-ї чи 3-ї особи однини чи множини, коли їх вольовий потенціал направлений на дії інших

осіб: *Ти **повинен бути** в ліжку вже о дев'ятій годині (206); І ви **мусите** його **виконати**! Так, **мусите**, Олександро Михайлівно! **Мусите одкинути** дурні моралі й **сказати** собі: я хочу бути матір'ю, хочу передати в будуче переданий мені з минулого тисячоліттями святий вогонь. Чи законний чи незаконний, свій чи чужий, але в мене **мусить бути** чоловік, вільно вибираний мною, батько моїх дітей, стародавній і споконвічний приятель і товариш мій (301)*.

Дієслово *хотіти* є основним модальним дієсловом волевиявлення, стилістично нейтральним. Лексема х*отіти* містить у своїй семантичній структурі компоненти волі й цілеспрямованості. У сполуці з інфінітивом *хочу* в формі 1-ї особи передає вольові інтенції мовця: *Я **хочу сказати** тобі одверто… Ти – людина глибоко ненормальна, негарна й жорстока (207); І я **хочу зрозуміти** в чому тут річ (277).* Для вираження бажання, направленого на дії інших осіб, уживається конструкція з підрядним з'ясувальним, що вводиться в речення сполучником *щоб*: *Ви мене примусили бути з вами брутальною. Через це я **хочу**, щоб ви лишились.(277); Але ви **хочете**, щоб я негайно пішов? Так? (281).*

Діалогічний текст з його суворою економією мовних ресурсів диктує використання В. Винниченком неповних контекстуальних, еліптичних чи навіть парцельованих речень, де часто граматикалізовані засоби вираження волевиявлення відсутні. Основним засобом вираження волюнтативної семантики в таких конструкціях є інтонація, дуже часто емоційно-вольові прислівники, фразові частки вигуки та цілі фразеологізовані вирази: *– Полем будете йти… **Аби** здалека не впізнали… Неділя, в полі нікого нема… Хай Бог помагає… **Хутчій!** (42); – **Тут!** – хитнув я головою. Потім нахилився до неї, міцно взяв за руку і прошепотів: – **Прожогом вперед!** На крик і вистріли не зупинятись! Все одно… **Ну!**.. (48); Ну, то прощавайте… **Гайда** додому!.. Пошукайте краще!(196).*

До **периферійної зони** аналізованого ФСП належать контекстуальні реалізатори модального значення волевиявлення, тобто форми, за якими граматика закріпила вираження інших значень, подекуди навіть протилежних, зокрема дієслова у формі індикатива. За відсутності спеціалізованих граматичних структур інтонація залишається провідною ознакою формування волевиявлення, як-от у конструкціях з формами теперішнього, минулого та майбутнього часів дійсного способу.

Зі значенням 1-ї особи множини наказового способу вживаються форми минулого часу доконаного виду дієслів односпрямованого руху з префіксом *по-* чи його варіантами (пор. пішли, побігли, поїхали, погнали): *Хлопці! Додому! **Пішли** додому (114)*. Дещо частіше трапляються в прозових творах В. Винниченка форми 1-ї особи множини теперішнього та майбутнього (доконаного) часу: ***Спочинемо**… – промовила панна (42); Василю!.. Ходім!.. Уже **йдемо**!.. Чуєш? (34); Будемо бігти горбом яру, їм трудно тут на конях (196).*

Значення 2-ї особи однини та множини наказового способу можуть передавати форми 2-ї та 3-ї особи однини або множини майбутнього часу: *Полем **будете йти** (42); **Будете згадувати**, як уб'ють мене (46); І Одарку **візьмеш**! От будь я проклят, як не візьмеш! – спалахнув ентузіазмом Кендюх (77); Води **принесеш**… – додає він, піднімаючи відро (111).*

Отже, в прозових текстах В. Винниченка можуть успішно функціонувати і взаємодіяти мовні одиниці різних рівнів ФСП ірреальної модальності волевиявлення: 1) ядерні компоненти (дієслова у формі наказового способу; 2) приядерні компоненти (інфінітивні конструкції, лексичні та фразеологічні реалізатори ірреальності); 3) периферійні компоненти (контекстуальні реалізатори ірреальної модальності – часові форми індикатива). Імператив є основним засобом вираження волевиявлення в українській мові загалом і прозових творах В. Винниченка зокрема, тому що він хоча і є дієслівною формою, виражає не процес, не дію, а волю мовця, його наказ або просьбу про те, щоб була виконана чи завершена дія. Інтонація визначає спонукальний характер речень з головним членом, вираженим імперативом чи інфінітивом. А за відсутності спеціалізованих граматичних структур інтонація стає провідною ознакою формування волевиявлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко А. В. Об актуализационных признаках предложения // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л., 1975. – С. 139-147.

2. Брицин В. М. Модальна граматика дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень // Мовознавство. – 2006. – №2-3. – С. 101–110.

3. Винниченко В. К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / Передм. Л. С. Дем'янівської. – К., 2005. – 928 с.

4. Виноградов В. В. Русский язык: (Грамматическое учение о слове). – М., 1986. – 640 с.

5. Виноградов В. В. Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М., 1975. – 560 с.

6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. – К., 1993. – 348 с.

7. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – 398 с.

8. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Морфологія. – Донецьк, 1996. – 437 с.

9. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании предложения и суждения // Вопросы языкознания. – 1977. – №4. – С. 37-48.

10. Сальникова О. О. Функціонально-семантичне поле як спосіб дескрипції мови // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 14. – Донецьк, 2006. – С. 49-53.

11. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова. – Кіровоград, 2004. – 338 с.

12. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты, предложения. – М., 1981. – С. 241–242.

13. Степанов Ю. С. Семиотика // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990. – С. 440-442.

14. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. Л., 1990. – 253 с.

15. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності. – Тернопіль, 2002. – 240 с.

16. Украинская грамматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко. – К., 1986. – 360 с.
17. Українська мова // Енциклопедія. – К., 2004. – С. 367–368.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нестеренко Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: словотвір, морфонологія, проблеми граматики української мови.

ВІДОБРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА МОВНО-РИТОРИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Олег СЕМЕНЮК (Кіровоград)

У статті розглянуто віддзеркалення в художніх текстах основних прийомів і засобів політичної риторики, які активно використовувалися в мовленні перших десятиліть XX століття в Україні.

Ключові слова: Володимир Винниченко, політичний дискурс, мова початку XX століття, комунікативні стратегії

Reflecting of fundamental devices and means of political rhetoric, which were actively used in the discourse of the first decades of XX century in Ukraine are under consideration in the article.

Key words: Volodymyr Vynnychenko, political discourse, language of the beginning of XX century, communicative strategies.

Твори Володимира Винниченка доносять до сучасного читача дух часу, у який жив і про який писав митець. Про те, що за його текстами можна скласти уявлення про політичний словник епохи (другого десятиліття XX ст.), говорили, зокрема В. Білоус, Ю. Бойко, В. Русанівський та ін. [1; 2; 3]. Зверталися до цього аспекту аналізу мови письменника й ми [4].

У статті поставлено за мету розглянути дещо іншу проблему, а саме визначити, які комунікативні стратегії та мовно-риторичні особливості політичної риторики, притаманні часу, зафіксувалися в художніх творах Винниченка. Усі ми знаємо, що він увійшов до історії не тільки як письменник і маляр, а ще й як політик. Однією із рис особистості, яка займається політикою і реалізується в ній, є схильність і здатність до політичної риторики. Особлива мовна поведінка або навіть орієнтація політично активної особистості має виявлятися не тільки в ситуативно зумовлених ситуаціях, наприклад, під час публічного виступу, але й на інших рівнях спілкування. Тому можна передбачити, що у своїх творах як мовленнєвих проявах письменник у різний спосіб зафіксував елементи й особливості ситуативно зумовленого політичного дискурсу своєї доби. Мовленнєві фрагменти політичного дискурсу трапляються в мовленні персонажів або в ситуативно зумовленому (наприклад, виступ перед слухачами з промовою), або в повсякденно-побутовому (спонтанно